

ÉPIDEMIER

Pesten 1710

Stockholm har drabbats av pestepidemier flera gånger sedan 1300-talet. Sista gången pesten belägrade staden var 1710 då dog en tredjedel av Stockholms befolkning.

Smittkoppor 1700-1980

Smittkoppor utrotades 1980. Innan dess var det en dödlig sjukdom som orsakades av ett virus. Det var den första sjukdomen som man kunde vaccinera sig emot.

Spanska sjukan 1918-1920

Under åren 1918-1920 drabbades världen av spanska sjukan. Ett influensavirus som slog till i Stockholm under hösten 1918 och som främst drabbade personer mellan 20 och 40 år.

Kolera 1834

1834 drabbades Stockholm för första gången av den tropiska magsjukdomen kolera. Sjukdomen spreds genom förorenat vatten och fram till oktober samma år dog 3 700 invånare.

Tuberkulos 1890-1975

Tuberkulosen var en av de dödligaste sjukdomarna i Sverige under 1800-talet. Sjukdomen angrep främst lungorna och smittade via luften en eller smittad komjolk.

Barnsjukdomar

Många av de sjukdomar som spred sig i Stockholm drabbade främst barn. Polio, scharlakansfeber, difteri och mässling var några av de vanligaste barnsjukdomarna.

Pesten, eller **digerdöden** som den kallades under medeltiden, slog till mot Stockholm flera gånger från 1300-talet och framåt. Sista gången den aggressiva sjukdomen belägrade staden var dock 1710, då den kom med skepp från Livland i Baltikum och härjade som mest under hösten. Närmare en tredjedel av Stockholms befolkning (ca 22 000) dog. Sverige och Stockholm var utarmat efter år av krig, missväxt och svår hungersnöd så allt kan inte skyllas på pesten. I den trånga staden spred sig smittan fort. De som styrde staden införde restriktioner för att minska smittspridningen. Extrainsatta läkare och präster sattes in i stadens tjänst.

Även om vissa smittor eller epidemier inte var lika snabba och aggressiva som pesten och koleran, så hade de ändå en stor inverkan på staden och Sverige i stort. En av dessa sjukdomar var tuberkulos eller tbc, en infektionssjukdom som orsakas av bakterier. Den vanligaste formen av **tuberkulos** angriper lungorna, men den kan även sätta sig i andra kroppsdelar, som i skelettet. Sjukdomen har bland annat kallats för lungsot, bröstilska och lungröta. Sjukdomen sprids via luften eller via smittad komjölk. Först 1937 började man att pastörisera mjölk. Vid pastöriseringen hettas mjölken upp så att bakterier dör. Innan det fanns vaccin och antibiotika var tbc en mycket vanlig sjukdom som främst drabbade fattiga.

Under den ovanligt varma sommaren 1834 drabbades Stockholm av en ny farsot. Den tropiska sjukdomen **kolera** spreds genom bakterier i förorenat vatten, vilket det fanns gott om i den trångbodda och smutsiga huvudstaden. Koleraepidemin 1834 var den första att drabba Stockholm. Det kom också att bli den största. 3 700 invånare avled fram till oktober samma år, vilket var hälften av alla insjuknade. I hela Sverige insjuknade cirka 25 000 personer, och i städerna var dödligheten 10-20%. I Stockholm ökade antalet avlidna så snabbt att särskilda kolerakyrkogårdar upprättades. De döda begravdes i massgravar vid Skanstull och dagens Gullmarsplan.

Smittkoppor var den vanligaste virussjukdomen i Europa under 1700-talet och drabbade både fattiga och rika. I Sverige dog cirka 300 000 människor i smittkoppor mellan år 1750 och år 1900. Det var oftast barn som drabbades eftersom de inte hade ett lika starkt immunförsvar som vuxna. Den som smittades med smittkoppor fick först feber, ont i huvudet och värk i lederna. Efter ett par dagar fick personen utslag i ansiktet som sedan spreds sig över hela kroppen. Även i handflator och fotsulor dök utslag upp som utvecklades till blåsor vilka torkade efter ett par veckor. Dödsorsaken var ofta lunginflammation eller hjärninflammation.

**Engelbrekts folkskola.
Friluftsskolans
undervisning på
takterrass
År 1909**

**Spanska
Sjukan
1918**

Pesten i Stockholm

Pesten dödade 20 000 i Stockholm 1710 - 1711

Källa: J. V. Broberg, wikipedia. Bildspel Anders Dernback

*De smíttans ílar, som rensa länder;
De nattens pílar, som ut jag sänder,
De slå sitt offer, och slaget tål ej mur af
koppar,
Ej sköld af stål.*

”Wallin: Dödens Engel

Pesten drabbade främst de större städerna. Bara i Stockholm dog 20 - 22 000 av stadens 55 000 innevånare på grund av pesten. Det har uppskattats att nära en tredjedel av Stockholms, Göteborgs och Malmös invånare dog. Samtliga samhällsklasser drabbades, och i synnerhet barnen led pestdöden.

974 073 Stockholms befolkning 2019

$40 \% \times 974\,073 = 389\,629$

Kvar: 584 444

**Perspektiv på vad som dåtidens befolkning fick uppleva!
Stockholms nya invånarantal 585 000 st**

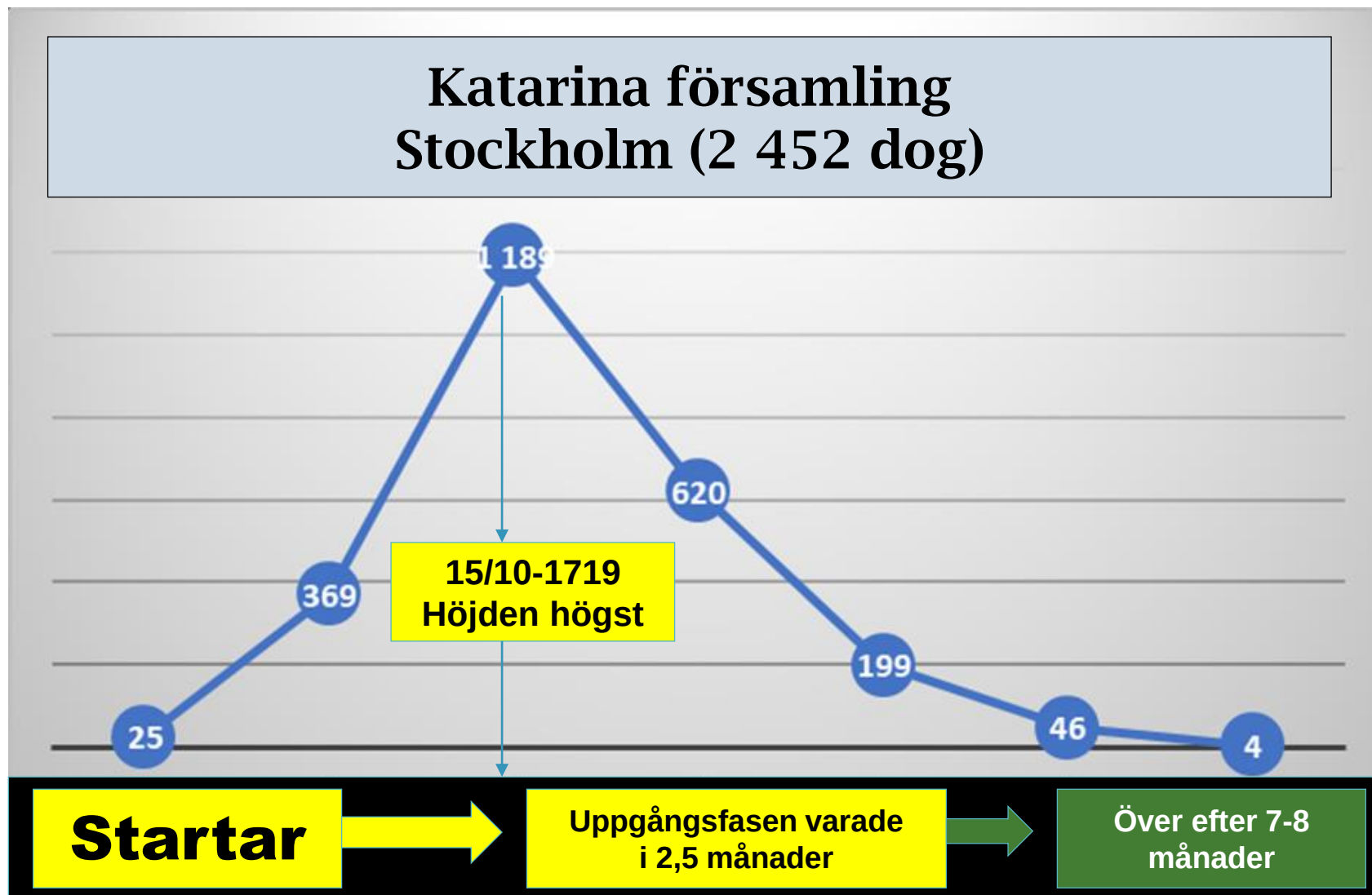
Pesten i Sverige 1710–1713

***Pesten i Sverige 1710–1713** var den senaste stora pestepidemin som hemsökte Sverige. Pesten kom med båt till Sverige från Livland och Finland, men var samma bakteriestam som härjade under mitten av 1300-talet.*

I Uppland och Södermanland härjade pesten från juli 1710 till februari 1711. Dödligheten var mycket hög. De fattiga drabbades alltid värst, eftersom de hade mindre möjlighet att hålla hygien, och vistades ofta i närhet av råttor och deras loppor. Pesten drabbade främst de större städerna. Bara i Stockholm dog 22 000 av stadens 55 000 innevånare på grund av pesten. Det har uppskattats att nära en tredjedel av Stockholms, Göteborgs och Malmös invånare dog. Samtliga samhällsklasser drabbades, och i synnerhet barnen led pestdöden. Man hade uppfattningen att pesten spreds av hundar, svin och katter varför dessa avlivades i stor utsträckning. Kungafamiljen och ämbetsverken flydde till Falun och Sala i tron att svavelångor skulle minska risken för smitta.

En mardröm över 8 månader, då Pesten kom i augusti 1710 och sedan nästan inga nya fall februari 1711

Pesten 1710 dödade runt 40 procent av alla stockholmare och många på Kungsholmen fick sätta livet till.

Så startade smittan med en besättningsman från båten Stäkesund från Estland då han går i land i Stockholm. Han är sjuk och kan ha varit startskottet på pestepidemi som under några månader ska ha tagit runt 22 000 stockholmares liv - 40 procent av befolkningen. En stor del av de som dör är fattiga.

På något sätt ska Stäkesunds skeppare ha tagit sig förbi vakterna. En källa uppger att han tog sig till Erstavikskrogen vid södra Stäket, och satte sig för att äta middag. Men mitt i måltiden började han känna sig dålig - och föll död ner.

Strax efteråt ska fyra roddarmadamer ha insjuknat, efter att med båt ha transporterat både passagerare och gods från Stäkesund. Alla fyra dog inom ett par dagar, utan att någon reagerade särskilt.

Pesten tros främst ha spridits i fattiga delar av staden - i nuvarande Östermalm, i Klara, i det som så småningom blir Adolf Fredriks församling, samt i Katarina och Maria församlingar på Söder.

***Pestens offer** på Kungsholmen där dog upp mot 20 procent av befolkningen i pesten.*

Den officiella dödsiffran är drygt 17 000, men epidimin tros ha skördat ytterligare 5 000 liv.

Liken begravdes först på befintliga kyrkogårdar som vid Kungsholms kyrka. Så många ska ha dött att kyrkoherden inte ens visste vad alla liken hette. Och när trycket blev för stort fick nödbegravningsplatser ordnas.

Många stockholmare begravdes också i anknytning till pestsjukhusen som låg på Skeppsholmen och vid Djurgårdsbron.

Senast hade Sverige klarat sig undan den förödande farsoten vid flera tillfällen tidigare; det senaste utbrottet hade ägt rum så långt tillbaka som 1657.

Karantänerna var av största betydelse för att undvika den ständigt hotande katastrofen. Den tvingade alla resenärer som kom från områden där det fanns risk för smitta att vänta i fyrtio dagar på särskilt utsedda öar i Stockholms skärgård innan de fick röra sig fritt.

Fartyg skulle ligga i karantän i fyrtio dagar innan de fick angöra Stockholm. © Suecia antiqua et hodierna/Kungliga biblioteket

Stockholm fick även 1629 besök av pesten. Denna gång räknade man med att den fördes dit av någon som besökt Danmark eller norra Tyskland. År 1630 lär den ha kommit från Vaxholm.

År 1638 nya utbrott och hus med smittade utmärktes med kors och även uthängda lakan.

Åren 1653, 1654 och 1657 var pesten spridd i Sverige. Det tog ett halvt sekel innan utbrottet ebbede ut.

Man hade en viss organisation för att begränsa smitta, och en var karantäner. Sandhamn och Vaxholm var orter som benämndes som karantänplatser. Antal dagar i karantän var 40 dygn.

Platsen för att ta hand om alla liken
var ett problem. Den s k
fattigkyrkogården på
Ladugårdslandet vid Bagare
Kamechers trädgård blev så överfylld
med lik,
Att jorden knappt täckte dem.

För denna församling ordnades extra
mark Kalvhagen. Övriga församlingar
fick "Bikyrkogårdar".
Trädgårdstometen på Badhusgatan
blev tilldelat St. Claree och Jacobs
församlingar. Maria församling fick
en tomt vid Dantos Gatan.
Katharina fick Grindshagen.

När epidemin började klinga av lät det så här.

Brenner skriver:

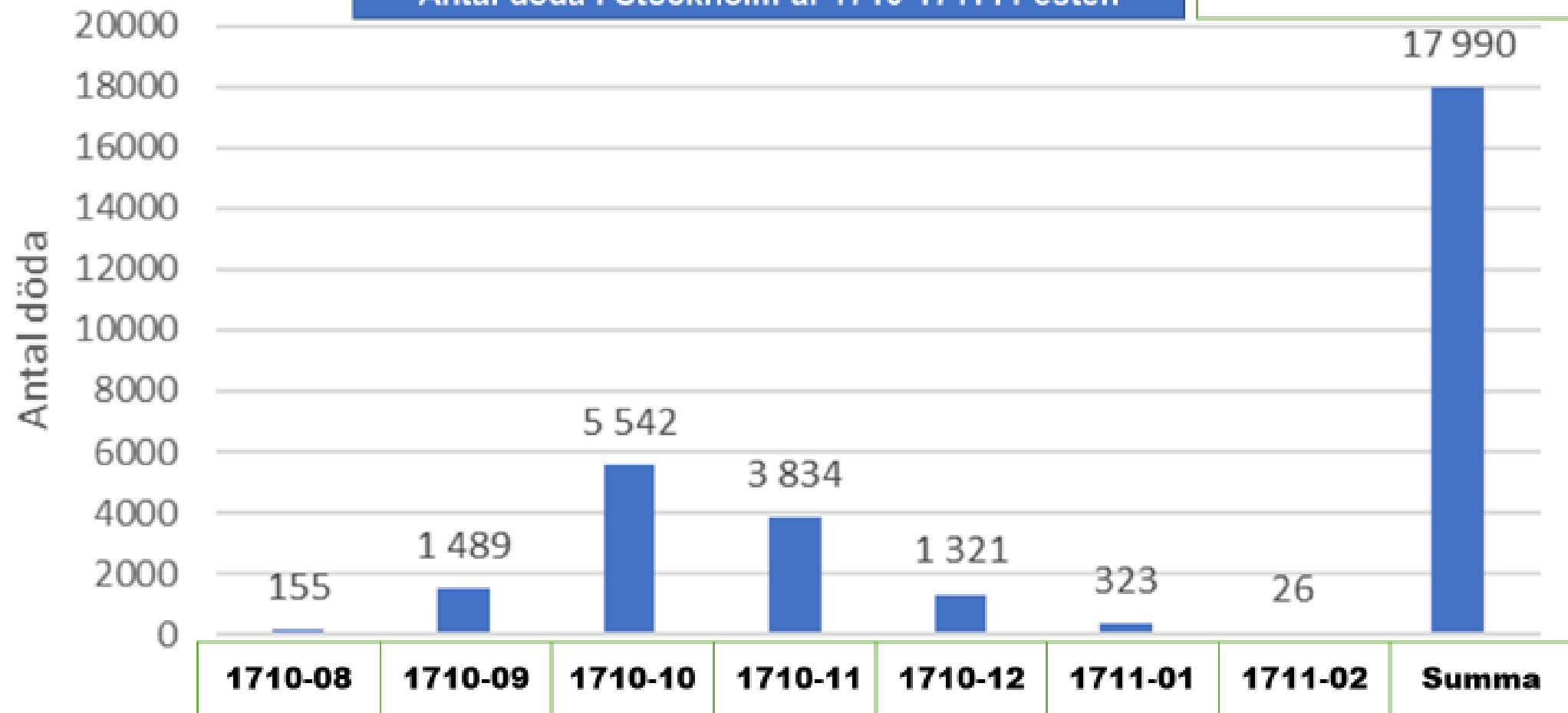
Har kanske våra böner hjälpt och lindrat straffet för våra synder, så att pesten då den var som värst dödade 1 600 i veckan, så dör nu endast 200 st.

Brenner räknar till 18 000 döda år 1711. Minst 20 000 döda påstår Magistraten. Församlingarna Katharina och Klara blev värst Drabbade med 2 134 döda (6 månader) i Klara och Katarina 2 455 döda. Stockholm invånare i antal var 1663 14 953 personer. 40 år efter pesten 55 700 invånare. I Karlskrona noterades 13 000 döda.

Pesten 1710-08-1711-02 + totalt

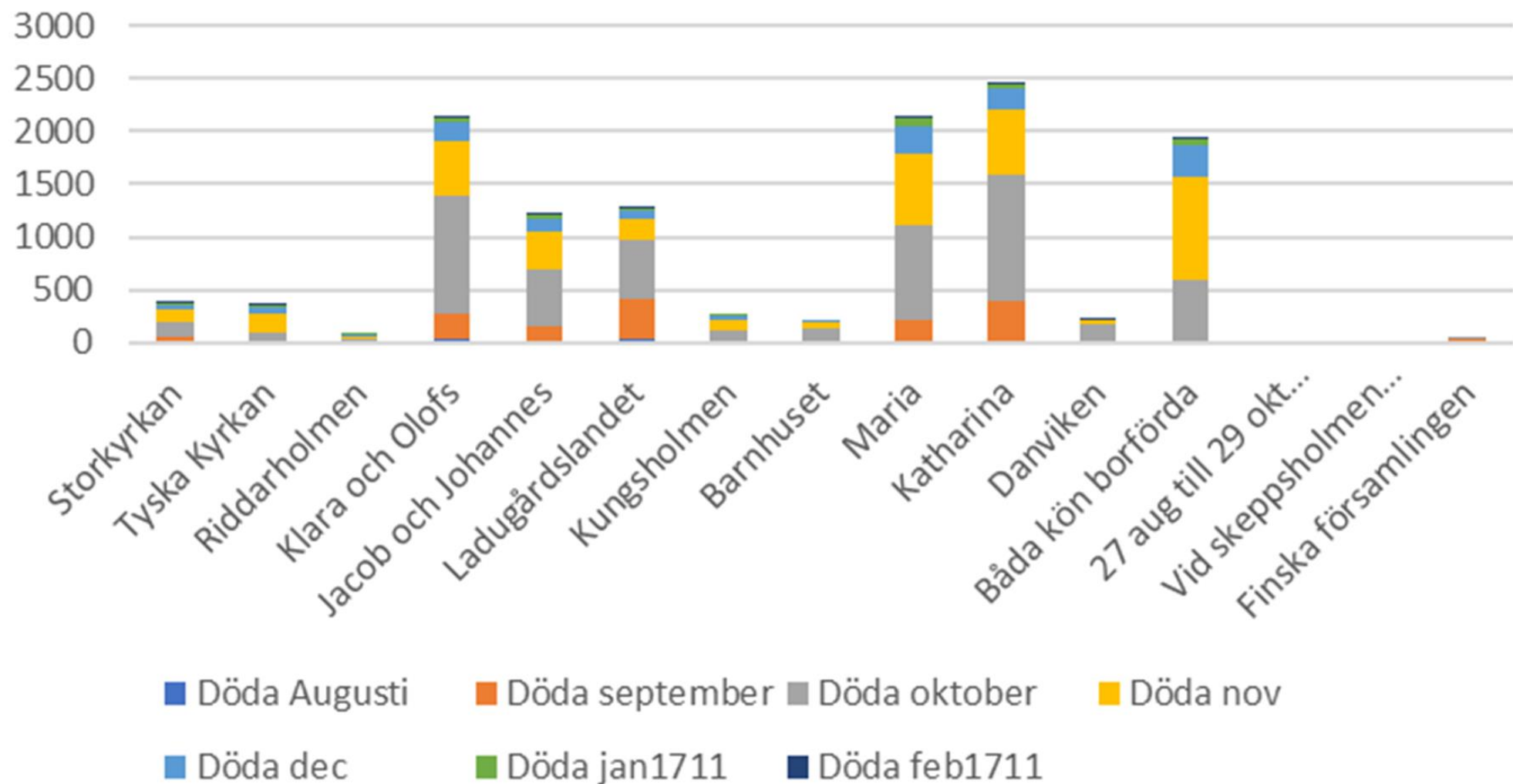
Antal döda i Stockholm år 1710-1711 i Pesten

Summa döda beräknas
till 20 000 st och 40 %
av befolkningen

Hårt drabbade församlingar Katharina, Maria och Klara & Olofs

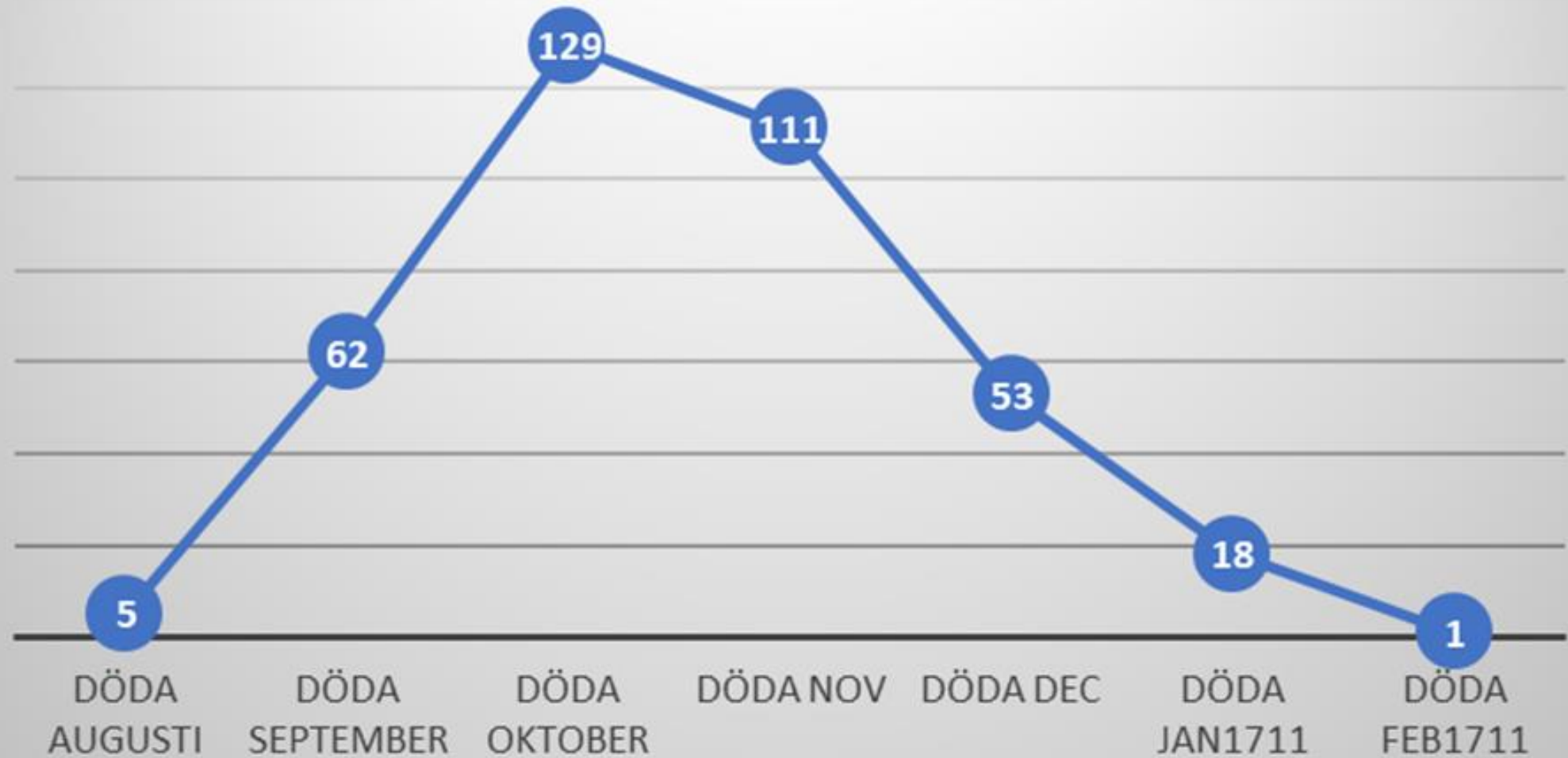
Pesten Församlingar Stockholm 1710-1711

Församlingar

Storkyrkan

Pesten i Stockholm 1710 saxat från J. V. Broberg

Saxade data visar på ca 18 000 döda, sedan justerat till 20 000 – 22 000 döda

*Plötsligt kom
så Pesten
Till
Stockholm
Igen
1710*

	Framledne året 1710.																			Året 1711.					Sum- mor.
	Aug.		September.			October.					November.				December.					Januari.				Febr.	
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.		
	27	3	10	17	24	1	8	15	22	29	5	12	19	26	3	10	17	24	31	7	14	21	28	4	
Storkyrkan	5	6	8	25	23	13	30	33	24	29	33	32	26	20	18	13	13	10	12	9	6	2	1	1	392
Tyska kyrkan	3	2	—	11	10	9	12	19	13	21	23	20	14	18	10	13	10	13	6	7	1	3	2	1	241
Riddarholmen	3	3	—	4	3	5	7	9	8	2	—	4	4	3	2	5	4	3	3	3	1	2	—	—	78
Finska församlingen...	5	5	6	5	15	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	55
Claræ och Olofs förs.	36	20	37	78	101	204	201	231	247	244	175	140	125	75	77	33	34	14	14	20	9	6	6	7	2,134
Jacob och Johannes...	27	16	25	36	56	61	102	130	122	120	112	106	81	58	42	40	22	23	11	14	5	8	2	4	1,223
Ladugårdslandet	30	61	78	118	128	122	156	101	—	179	71	53	41	32	33	18	21	6	10	5	4	5	4	2	1,278
Kungsholmen	—	3	5	7	12	12	13	32	30	24	36	32	19	15	12	9	5	4	2	4	2	3	—	—	281
Barnhuset	2	3	3	6	6	23	19	34	33	16	15	6	5	4	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	178
Marine församling	18	28	35	37	91	135	193	143	192	242	208	224	145	96	74	58	69	33	30	30	17	12	12	3	2,125
Catharine församling	25	41	90	97	141	191	245	303	231	219	229	154	143	94	62	37	42	39	19	16	18	8	4	4	2,452
Danviken	1	—	4	—	—	—	35	44	45	37	26	6	10	3	1	3	—	—	—	1	—	—	—	1	217
Med vagnarne af begge könen bortförde	—	—	—	—	—	—	—	—	—	594	377	266	174	154	82	69	61	47	40	36	14	9	11	3	1,937
Ifrån d. 27 Aug. till d. 29 Oct., äro efter veder- börandes berättelse...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4,246
Vid Skepsholmen, af de fattige	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,050
Summor	155	188	291	424	586	794	1013	1079	945	1727	1305	1043	787	572	414	299	281	193	147	145	77	55	45	26	17,887

P
E
S
T
E
N

K
N
A
C
K
A
D
E

PÅ
DÖRREN

Pesten knackade på dörren

Olika forskare räknar med olika siffror från 30-40 procent till två tredjedelar av befolkningen dog i PESTEN. Detta innebär ungefär mellan 225 000 och 500 000 personer.

Pesten spreds längs tidens handelsvägar – både människor och råttor reste med fartygen och spred sjukdomen när de kom iland. I städerna spred sig sjukdomen snabbt bland smutsiga och trånga gränder och tätbefolkade hus.

Den stora döden förändrade också människors tankesätt. Döden fick större utrymme i konsten. Den medeltida människan trodde att det var Guds vrede över människornas synder som orsakat pesten. Man trodde att det enda sättet att stoppa pesten var att blidka Gud. Det bildades så kallade botgörartåg, samlingar av människor som iklädda trasor, högljutt klagande drog fram längs vägarna. (Historisk Museet utdrag text)

Dödlighet i Stockholm enligt skotteboken

I flera olika berättande källor anges antalet tusen döda i Stockholm under senare delen av 1400-talet:

1451 Karlskrönikan 9 000 döda

1464 Vadstenadiariet 7 000 döda

1484 Vadstenadiariet 15 000 döda

1495 Gråbrödradiariet 18 000 döda

1495 Sturekrönikan över 7 000 döda

Att dessa siffror är överdrivna är självklart och de är jämnstora med eller överstiger hela Stockholms befolkning. Det intressanta är snarare att man försökt beskriva pestens storlek med siffror som skall understryka dess omfattning. Stockholm tycks allt mer ha blivit pestens hemort framför andra under slutet av 1400-talet, och dessutom har de samlade dödstalen i den växande huvudstaden uppenbarligen fascinerat samtiden.

Epidemin 1465 var mer begränsad i Stockholm under den tid på året då längden upprättades än föregående år vid samma tid. Noteringarna om döda 1464 tyder på ökning av dödligheten med 24 gånger under den del av året som registreras.

Bevisen i gamla brev

År 1500 härjade pesten i **Stockholm**, enligt ett brev från 16/11.

År 1504 var det åter pest i huvudstaden. Den nämns i brev från 8/8 och 11/8. I det första brevet rekommenderas att ha herremötet i Södertälje istället, som tydligen var mindre pestdrabbat.

Från 14/8 **1504** finns ett par brev som talar om att pesten också härjade i **Reval** respektive att svenska rådet var skingrat på grund av pesten. Den 18/8 får vi reda på att mycket folk flytt från Åbo ut till landsbygden på grund av pesten, och den 16/10 upplyses om att **Åbo** tömts på grund av pesten. I ett brev från den 1/3 **1505** omtalas att en person blivit sjuk i pesten, sannolikt året innan.

Åren 1505 och 1507 meddelas att pesten härjade i Ryssland.

År 1508 var pesten tillbaka i Stockholm enligt ett brev

År 1510 rasade pesten i Dalarna enligt ett brev

1500, 1504, 1508, 1510 var pestår

Epidemierna i början av 1400-talet kan säkerligen betraktas som regionala eller mindre omfattande.

De tre epidemierna 1413, 1421–1422, 1439–1440 är väl belagda i flera källor av olika karaktär och de har fått starkt genomslag.

År 1451 skall det enligt Karlskrönikan ha dött tusentals personer i Stockholm. Pesten är belagd i Helga Lekamens gilles längder över de som givit på dödsbädden.

Epidemin 1495 är en av de stora under medeltiden som ger utslag i de flesta källmaterial, och den har slagit hårt både i Stockholm och Vadstena.

Sammantaget: 1413, 1421–1422, 1439–1440, 1455, 1464–1465 samt 1495 som de stora epidemierna, medan 1451, 1472–1474 och (eventuellt den engelska svetten) 1484 varit av medelstor omfattning.

Sverige drabbades under medeltiden av följande större epidemier: 1350, 1359–1360, 1368–1369, 1413, 1421–1422, 1439–1440, 1455, 1464–1465, 1495, och av dessa var de tre första värst, de två följande svåra och de därefter följande visserligen plågsamma men inte katastrofala. Därtill kom några medelstora epidemier: 1451, 1472–1474 och 1484

1350–1370

Sverige drabbas av tre svåra pestepidemier som utplånar en mycket stor del av befolkningen. Sverige är lika svårt drabbat som övriga Europa. Ett visst kaos sprider sig i samhället (inte enbart beroende på inbördeskriget). Det saknades präster, räntor betalades inte, gårdar övergavs eller lades öde då brukarna avled. Under denna period drog sig befolkningen mot centrum, för att överta bättre gårdar men sannolikt också för att det sociala nätverket fortfarande fungerade i de mer tätbefolkade områdena.

1370–1410

Inga stora pestepidemier drabbade Sverige. Även om samhället nu hade börjat etableras på en lägre nivå av aktivitet pågick intensiva strider om samhällsresursernas fördelning, destruktiva strider som säkerligen bidragit till att förvärra krisen. Exempelvis omfattande borgbyggande under nedgångsperioden har inte gynnat den agrara produktionen. Övrig bygghusenskap har gått in i dvala.

1410–1430

Från början av 1410-talet till början av 1420-talet följde nya svåra pestepidemier, med sjunkande befolkning och övergivande av gårdar. Detta har destabiliserat samhället och bildat bakgrund till de kommande sociala omstörtningarna.

Många av ödegårdarna upprätthölls vid denna tid genom extensivare bruk och detta innebar att boskapsskötseln ökade. Ödegårdar blev äng och betesmark. Ägoförhållanden har för en tid varit oklara men de som lade ödegårdar under sin ägo försvarade dessa nya egendomar inte minst genom att nyttja dem.

1430–1460

Under denna period inleds ett mönster med en större eller mindre pestepidemi i stort sett varje årtionde, men dessa epidemier avtog dock generellt i styrka och blev allt mer lokala. De kan dock ha fått ett kraftfullt genomslag lokalt. Återuppodlingen börjar långsamt. Övergivna gårdar tas upp på nytt, men det sker också en expansion ut mot periferin, inte minst i Bergslagen. En gradvis stigande levnadsstandard gynnar ökad handel och även städerna. Vid denna tid påbörjas åter investeringar i kyrkor och byggnader.

1500–1520 (och därefter)

Expansionen mot ytterområdena fortsätter. Eftersom många av de övergivna gårdarna vid denna tid permanent har lagts ut till betesmark eller ängsmark, samtidigt som det i stort sett är slut på ödegårdar att återuppta, måste den nya expansionen vända sig till nya marker trots att befolkningsmängden ännu inte nått upp i högmedeltidens nivå. Detta gynnas dock av en starkare statsmakts öppnande av de stora skogsmarkerna för nybyggare.

Källa Janken Myrdal